

แนวทางการส่งเสริมและรักษา

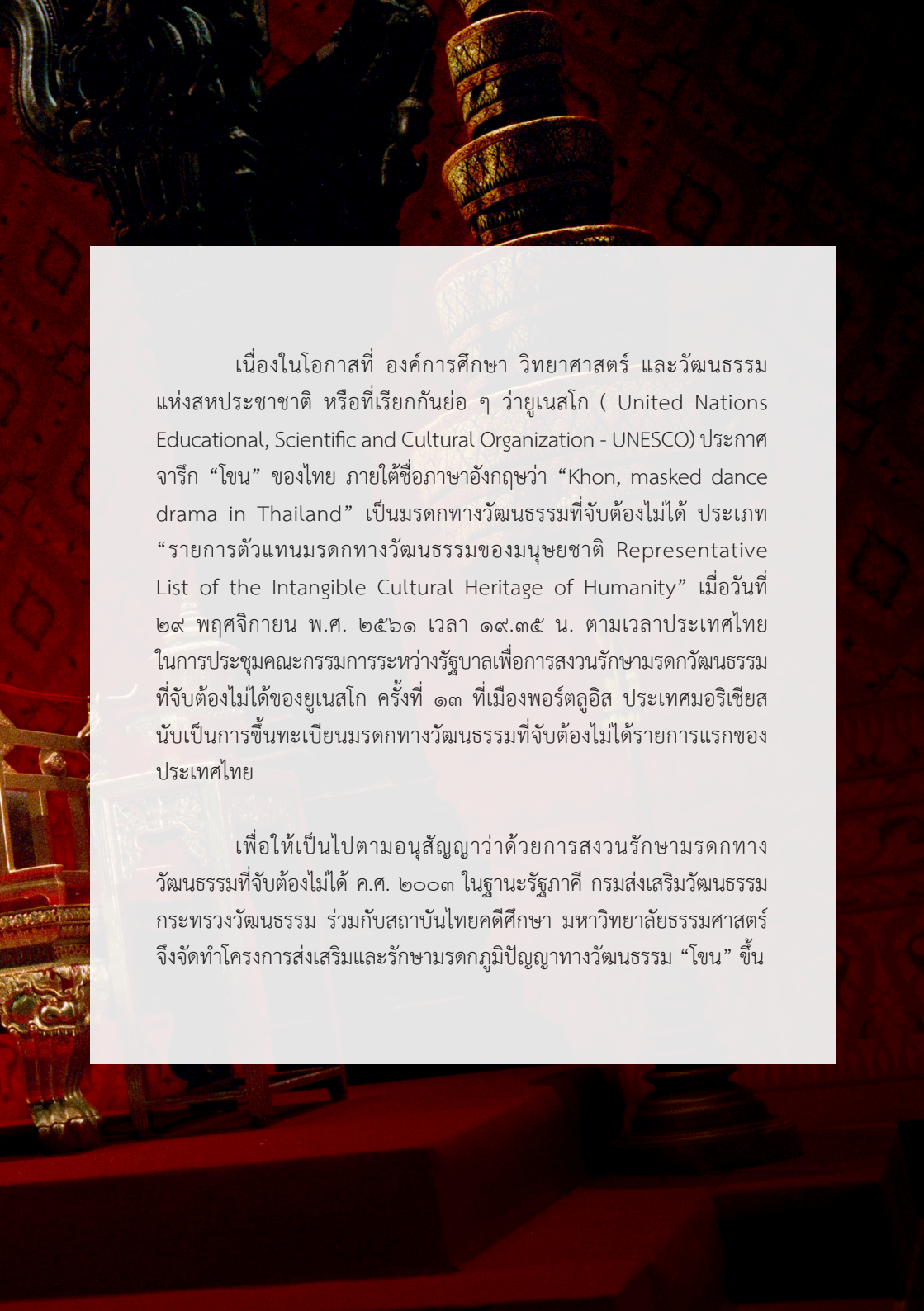
โขน

รายการตัวแทนมรดกวัฒนธรรม
ที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ

สนับสนุนโดย
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

เนื่องในโอกาสที่ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่ายูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) ประกาศ จารึก “โขน” ของไทย ภายใต้ชื่อภาษาอังกฤษว่า “Khon, masked dance drama in Thailand” เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประเภท “รายการตัวแทนมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity” เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๑๙.๓๕ น. ตามเวลาประเทศไทย ในการประชุมคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลเพื่อการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ของยูเนสโก ครั้งที่ ๑๓ ที่เมืองพอร์ตลูอิส ประเทศมอริเชียส นับเป็นการขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้รายการแรกของ ประเทศไทย

เพื่อให้เป็นไปตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ในฐานะรัฐภาคี กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงจัดทำโครงการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “โขน” ขึ้น

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเตรียมรายงานแนวทางการดำเนินงานตามอนุสัญญาและสถานะของโชน ต่อ UNESCO ในปี พ.ศ.๒๕๖๗

๒. เพื่อปลูกฝังความตระหนักรู้ใน ความสำคัญของโชนไปสู่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

กิจกรรมที่ดำเนินการ ประกอบด้วย

๑. การจัดการประชุมผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนการส่งเสริม และรักษาโชน จำนวน ๒ ครั้ง ๆ ละไม่น้อยกว่า ๒๕ คน

๒. การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ

๓. การสำรวจสภาวะการณ์การดำรงอยู่ ของชุมชนโชน และนำเข้าสู่ข้อมูลในระบบคลัง ข้อมูลโชน

๔. การจัดทำร่าง แนวทางการส่งเสริม และรักษาศิลปะการแสดง “โชน” ตามมาตรการ ที่เสนอไว้ในแบบ ICH 02 พร้อมจัดพิมพ์จำนวน ๒๐๐ เล่ม

๕. จัด “นิทรรศการหัตถ์โชนชั้นครู”

บัดนี้ การดำเนินงานดังกล่าวได้เสร็จสิ้น ลงเรียบร้อยแล้ว ดังรายงานสรุปผลการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้

๑. การเตรียมการรายงานแนวทางการดำเนินงานตามอนุสัญญาฯ และสถานะของโซน

เพื่อให้ข้อมูลในการรายงานมีความถูกต้องและเชื่อถือได้ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ดำเนินจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อค้นหาคำตอบ ประกอบด้วยการจัดรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องจำนวน ๒ ครั้ง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสำรวจสภาวะการณ์ของโซนโดยการใช้แบบสอบถาม มีผลสรุปดังต่อไปนี้

๑.๑ การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องโซน จำนวน ๒ ครั้ง

ครั้งที่ ๑ เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๓ ณ ห้องประชุมวรรณไวทยากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นแนวทางในการจัดทำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดทำแบบสอบถาม มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น ๔๓ คน

ครั้งที่ ๒ เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ ณ ห้องประชุมวรรณไวทยากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ที่ประชุมพิจารณา รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานตามอนุสัญญาฯ และสถานะของโซนที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสำรวจสภาวะการณ์ในปัจจุบัน มีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งสิ้น ๔๓ คน

๑.๒ การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๔ คน เพื่อจัดเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโซน ประกอบด้วย ศิลปินแห่งชาติ ผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีและนาฏศิลป์ ช่างพัสดราภรณ์ ช่างทำหัวโขน และผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

**๑.๓ การจัดทำแบบสอบถามเพื่อสำรวจสภาวะการณ์และคุ้มครองมรดกภูมิปัญญา
ด้านศิลปะการแสดง โขน** ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ดังนี้ ๑) กลุ่มศิลปินโขนและผู้สืบทอด
๒) กลุ่มครูโขน ๓) กลุ่มช่างผู้สร้างงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับโขน และ ๔) กลุ่มผู้ให้การสนับสนุน
รวมจำนวนทั้งสิ้น ๓๐๙ คน

ทั้งนี้ โดยมีระดับความคิดเห็นในแต่ละหัวข้อ ดังนี้

**๑.๓.๑ ระดับความคิดเห็นในการขึ้นบัญชีจารึกโขนในรายการตัวแทนมรดก
ทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ**

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อ
พิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) ทำให้ชุมชนที่ถือปฏิบัติ
ทุกแขนงเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักว่ามรดกภูมิปัญญานั้นมีคุณค่าและสำคัญเป็น
ที่ยอมรับในระดับนานาชาติ (ร้อยละ๗๙.๙) ๒) เป็นการเปิดโอกาสให้ศิลปินโขนได้เผยแพร่
ถ่ายทอดความรู้เพื่อรักษาองค์ความรู้ให้คงอยู่ สร้างความตื่นตัวและทัศนคติที่ดีให้กับคนรุ่นใหม่
และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ (ร้อยละ๗๙.๖) และ ๓) สะท้อนการสร้างสรรคของมนุษย์
ที่รวมศาสตร์และภูมิปัญญาในหลายสาขา ทั้งคีตศิลป์ หัตถศิลป์ และวรรณศิลป์ ทำให้ทราบถึง
พัฒนาการของโขนและประเภทของโขนจากอดีตสู่ปัจจุบัน (ร้อยละ๗๗) ส่วนเรื่องที่มีระดับความ
คิดเห็นน้อยที่สุด คือ เพิ่มโอกาสในการจัดแสดงโขน ซึ่งจะทำให้ผู้คนต่างวัฒนธรรมได้รู้จักและ
สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการแสดงโขน (ร้อยละ๗๕.๕)

**๑.๓.๒ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งปฏิบัติ/ศูนย์กลางในการอนุรักษ์
และส่งเสริมโขน**

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และ
เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) ศูนย์กลาง
การแสดงโขน และการฝึกสอนโขนตามสถานศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบควรมี
อยู่ทุกภาคของประเทศ (ร้อยละ ๗๘.๓) ๒) ควรอยู่ในภาครัฐ (ร้อยละ ๔๐.๑) และ
๓) ควรอยู่ในภาคเอกชน (ร้อยละ ๒๘.๒) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ควรอยู่
ที่กรุงเทพฯ (ร้อยละ ๒๕.๙)

๑.๓.๓ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาททางสังคมและวัฒนธรรม

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) โขนถือว่าเป็นที่รวมของศิลปะชั้นสูงหลายแขนงที่มีการสืบทอดมานานหลายชั่วอายุคน (ร้อยละ ๗๙.๓) ๒) โขนเป็นศิลปะการแสดงที่มีความงดงาม วิจิตรตระการตา สำหรับบุคคลทั่วไปและในฐานะที่เป็นมรดกสพหลวง เช่น ในงานพระราชพิธีต่างๆ (ร้อยละ ๗๘.๓) และ ๓) โขน แสดงถึงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม (ร้อยละ ๗๘) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ โขนเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับชุมชนนักแสดงโขนและผู้เกี่ยวข้องทุกคน (ร้อยละ ๖๕.๔)

๑.๓.๔ ระดับความคิดเห็นด้านนโยบาย การบริหารและมาตรการ

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) โขนจำเป็นต้องอนุรักษ์และประยุกต์ทั้งดนตรี จังหวะ บทร้อง ทำรำและเครื่องแต่งกาย เพื่อให้สามารถคงอยู่ได้ต่อไป (ร้อยละ ๖๘.๖) ๒) มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑโขนพระราชทาน เพื่อจัดเก็บเครื่องแต่งกาย อุปกรณ์การแสดง และอุปกรณ์ประกอบฉากต่างๆ ตลอดจนเครื่องมือทางเทคนิคประกอบการแสดงอย่างเป็นระบบ เพื่อเปิดให้ผู้สนใจเข้าชมได้ (ร้อยละ ๖๘.๓) และ ๓) จัดให้มีการฟื้นฟูโขนที่ใกล้สูญหายมาทำให้มีความหมายและความสำคัญ (ร้อยละ ๖๗.๖) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ โขนได้รับการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมจากหน่วยงานภาครัฐ (ร้อยละ ๓๑.๔)

๑.๓.๕ ระดับความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) จัดให้มีการแสดงหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโขนประจำปีในแต่ละภูมิภาค (ร้อยละ ๖๘.๙) ลำดับที่ ๒ - ๓ มีระดับความคิดเห็นเท่ากัน คือ จัดให้มีการแสดงโขนในกลุ่มประเทศอาเซียนและกลุ่มประเทศอื่นๆ (ร้อยละ ๖๘) และจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้โขนได้แสดงผลงานอย่างหลากหลาย (ร้อยละ ๖๘) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ผลิตและจำหน่ายของที่ระลึกเกี่ยวกับโขน (ร้อยละ ๕๕.๓)

๑.๓.๖ ระดับความคิดเห็นด้านการมีส่วนร่วม

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ลำดับที่ ๑ – ๒ มีระดับความคิดเห็นเท่ากัน คือ ควรมีการส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้อย่างต่อเนื่องในทุกด้าน (ร้อยละ ๗๔.๔) และควรมีการพัฒนาให้ภูมิปัญญาความรู้ด้านโขนสืบทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง ๓) ผู้สืบทอดต้องเรียนรู้จนเกิดความชำนาญมีความรู้แตกฉาน สมควรที่จะเป็นตัวแทนของครูสืบทอดให้คนรุ่นต่อไป (ร้อยละ ๗๐.๒) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ปัจจุบันมีผู้เรียนและสืบทอดโขนของเพศทางเลือก (ร้อยละ ๔๙.๕)

๑.๓.๗ ระดับความคิดเห็นด้านการส่งเสริมและรักษาโขน

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือลำดับที่ ๑ – ๒ มีระดับความคิดเห็นเท่ากัน คือ โขนเป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้นเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงมีความห่วงใยว่าโขนและงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับโขน จะเสื่อมสูญไป เพราะความนิยมที่ลดถอยลง ทรงให้ฟื้นฟูการแสดงโขนและการอนุรักษ์งานช่างโบราณขึ้น (ร้อยละ ๗๒.๘) ควรมีฐานข้อมูลทางด้านโขน ในการค้นหาความรู้ร่วมกัน หรือการประชาสัมพันธ์ทางด้านโขน (ร้อยละ ๗๒.๘) ๓) ควรจัดตั้งกลุ่มเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับโขน เพื่อการอนุรักษ์ส่งเสริม (ร้อยละ ๖๙.๓) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ ควรมีโรงละครเฉพาะ หรือโรงละครส่วนกลางในการจัดกิจกรรมโขน (ร้อยละ ๖๐.๕)

๑.๓.๘ ระดับความคิดเห็นด้านการคงอยู่และคุกคาม

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรก คือ ๑) ควรมีแผนงาน โครงการ หรือ กิจกรรม เพื่อส่งเสริมและรักษาที่เสี่ยงต่อการสูญหาย หรือเผชิญภัยคุกคาม หรือเสี่ยงต่อการนำไปใช้อย่างไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสม (ร้อยละ ๖๙.๓) ๒) โชนในปัจจุบัน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกเชื้อชาติ-ศาสนา สามารถเรียนรู้และฝึกทักษะการแสดงโชนได้ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษาที่เปิดสอน (ร้อยละ ๖๗.๖) และ ๓) ภาครัฐ/เอกชน มีส่วนร่วมเกี่ยวกับปัจจัยคุกคาม และเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการสืบทอดความรู้ในชุมชนของการแสดงโชน ในทุก ๆ ด้าน (ร้อยละ ๖๑.๑) ส่วนเรื่องที่มีระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด มีระดับความคิดเห็นเท่ากัน ๒ เรื่อง คือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยของการคุกคามวัฒนธรรมโชน และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นปัจจัย ของการคุกคามวัฒนธรรมโชน (ร้อยละ ๔๓)

๑.๓.๙ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์เชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) ควรมีมาตรการส่งเสริมอนุรักษ์ และการให้ความช่วยเหลือจากรัฐ (ร้อยละ ๖๕.๗) ๒) ส่งผลต่อกิจกรรม การแสดง และความ เป็นอยู่ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับโชน (ร้อยละ ๖๓.๔) และ ๓) ส่งผลกระทบต่อการรับศิษย์ และการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับโชน (ร้อยละ ๕๕.๗) ส่วนเรื่องที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ มีการบูรณาการในการเรียนการสอนในช่วงสถานการณ์เชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ร้อยละ ๔๓)

๑.๓.๑๐ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ส่งเสริมโขน
ในอนาคต

โดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ ลำดับแรกคือ ๑) หน่วยงานทางภาครัฐควรส่งเสริมดูแลให้มากขึ้น (ร้อยละ ๗๑.๒) ๒) หน่วยงานทางภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณทางด้านโขนให้มากขึ้น (ร้อยละ ๗๐.๖) และ ๓) มีมาตรการต่าง ๆ ในอนาคตเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้โขนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสหลักของสังคมปัจจุบันอย่างยั่งยืน (ร้อยละ ๖๙.๖) ส่วนเรื่องที่มีความคิดเห็นน้อยที่สุด คือ หากไม่ได้รับงบประมาณในการส่งเสริมรักษาโขน จึงควรจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรหรือสมาคมเฉพาะด้านในการอนุรักษ์ส่งเสริมและจัดหางบประมาณ (ร้อยละ ๖๖)

๑.๓.๑๑ ความคิดเห็นเกี่ยวกับหน่วยงานที่สามารถบริหารจัดการศิลปะการแสดงโขนในอนาคต

- ๑) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ร้อยละ ๓๘.๒
- ๒) วิทยาลัยนาฏศิลป์ ร้อยละ ๑๗.๘
- ๓) กรมศิลปากร ร้อยละ ๑๔.๙
- ๔) สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ร้อยละ ๑๓.๓
- ๕) มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ร้อยละ ๙.๑

ทั้งนี้โดยผลสำรวจสภาวะการณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้มีการนำเข้าไปในระบบคลังข้อมูลโขนเรียบร้อยแล้ว

สรุปผลแนวทางการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิทางวัฒนธรรม “โขน”

จากผลการเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโขน การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ และผลการสำรวจสภาวะการณ์ของโขนในปัจจุบัน สามารถรวบรวมประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “โขน” ซึ่งนอกจากภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติแล้ว ยังเป็นการเตรียมรองรับการเสนอรายงานของไทยต่อยูเนสโกในปี พ.ศ. ๒๕๖๗ ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ ๑ สถานะของโขนหลังจากที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชีจากยูเนสโก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑

๑.๑ คนในชาติมีความภาคภูมิใจและตระหนักในสำคัญของโขน เกิดการตื่นตัวในการเรียนโขนเพิ่มมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในเด็กและเยาวชน

๑.๒ เกิดการยอมรับว่าโขนที่มีในแต่ละประเทศต่างก็มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง ลดปัญหาเรื่องการเป็นเจ้าของหรือการถกเถียงเกี่ยวกับการลอกเลียนแบบ

๑.๓ แหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องแต่งกายโขนและเครื่องประดับในชุมชน มีผู้สนใจเข้าเยี่ยมชมมากขึ้น

๑.๔ หัวโขน มีผู้สนใจมากขึ้นทั้งในเชิงธุรกิจและการเรียนการสอน กล่าวคือ ในเชิงธุรกิจบางรายมีผู้สั่งซื้อเพิ่มมากขึ้นร้อยละ ๒๐ ทั้งจากนักสะสมงานศิลปะและใช้เพื่อการแสดง ในเชิงการเรียนการสอน มีนักศึกษาเรียนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ยังมีช่างทำหัวโขนหน้าใหม่เกิดขึ้นด้วย ซึ่งบางส่วนก็จะประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์สมัยใหม่มากขึ้น

ประเด็นที่ ๒ บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของโขน

โขนยังคงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเข้มแข็ง ทั้งด้านสุนทรียะ ด้านพิธีกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรม และอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

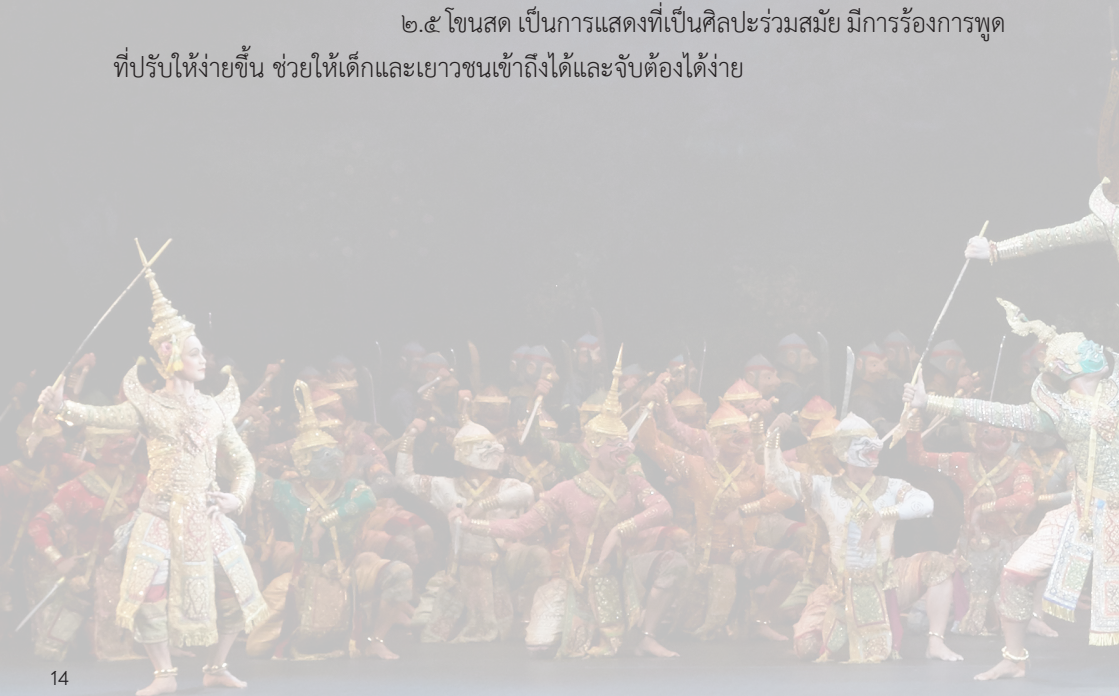
๒.๑ ด้านสุนทรียะ โขนคือการแสดงที่มีความงดงามตระการตา ทั้งการแสดง ดนตรี เครื่องแต่งกายและฉากที่ล้วนแต่เป็นงานศิลปะชั้นสูง

๒.๒ ด้านพิธีกรรม ศิลปินนักแสดง รวมทั้งช่างฝีมือ มีการสืบทอด กันมาหลายชั่วอายุคน มีการฝึกสอนและถ่ายทอดอย่างเป็นขั้นตอน จึงต้องมีครูที่เป็นศูนย์รวม จิตใจ ซึ่งนอกจากจะหมายถึงครูที่เป็นผู้สอนสั่งแล้ว ยังหมายรวมถึงเทพเจ้า ครูอาจารย์ที่ล่วงลับ ไปแล้วอีกด้วย การไหว้ครูจึงเป็นขนบจารีตที่สำคัญยิ่ง

๒.๓ ด้านคุณธรรมจริยธรรม บทบาทของตัวละครทุกตัวมีส่วน ในการช่วยเสริมสร้างค่านิยมให้รู้จักบทบาทหน้าที่และเคารพผู้อื่น ส่วนเรื่องที่นำมาแสดงคือ เรื่องรามเกียรติ์ก็มีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นว่าธรรมะย่อมชนะอธรรมเสมอ ซึ่งยังใช้ได้เป็นอย่างดี ในบริบทของสังคมยุคปัจจุบัน

๒.๔ ปัจจุบันโขนเข้าไปมีบทบาทในวิถีชีวิตของคนทั่วไปมากขึ้น นอกจากการแสดงเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังมีการแสดงโขนในงานศพของประชาชนทั่วไป สถาบัน การศึกษาต่าง ๆ มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับโขนมากขึ้น ทั้งด้านการแสดง การบรรยายและ การสาธิต

๒.๕ โขนสด เป็นการแสดงที่เป็นศิลปะร่วมสมัย มีการร้องการพูด ที่ปรับให้ง่ายขึ้น ช่วยให้เด็กและเยาวชนเข้าถึงได้และจับต้องได้ง่าย

ประเด็นที่ ๓ การประเมินด้านการคงอยู่และความเสี่ยงในปัจจุบัน

๓.๑ ควรรักษามาตรฐานการแสดงโขนแบบประเพณีให้คงอยู่อย่างมั่นคงทั้งด้านการแสดง ดนตรี ฉากและการแต่งกาย

๓.๒ ควรมีประยุกต์การแสดงได้ด้วยในบางโอกาสเช่น การแสดงนอกบท เพื่อให้เรื่องราวน่าสนใจและสนุกมากขึ้น ซึ่งคนดูชื่นชอบมาก เพราะหากแสดงตามแบบแผนมากเกินไปความสนุกสนานจะลดลง

๓.๓ ปัจจุบันการแสดงโขนเป็นตอน ๆ หรือเป็นชุดเล็ก ๆ รวมถึงการนำเอาหนังใหญ่มาผสมกับการแสดงโขน ทำให้โขนเป็นที่นิยมและเป็นที่รู้จักมากขึ้น

๓.๔ การบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงโขน มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างจากเดิมที่ใช้ดนตรีสดอย่างเดียว ในปัจจุบันมีปรับเปลี่ยนรูปแบบไปใช้อุปกรณ์ทางเทคโนโลยีที่ทันสมัยแทน ซึ่งอาจจะเนื่องจากความจำเป็นในการที่ต้องจำกัดจำนวนนักแสดง รวมถึงงบประมาณในการรับงานต่าง ๆ ของผู้ว่าจ้าง

๓.๕ คุณภาพของการแสดงโขนขึ้นกับความสามารถของตัวบุคคลเป็นหลัก ปัจจุบันมาตรฐานการเรียนการสอนถูกบั่นทอนลง ทั้งการเรียนการสอนที่ใช้ระบบหน่วยกิต การเปิดให้ทุกคนเรียนได้ตามอัธยาศัย ระบบการศึกษาทางศิลปะจึงควรเป็นระบบเฉพาะ มีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไม่เช่นนั้นความเชี่ยวชาญจะลดลง

๓.๖ ปัญหาในปัจจุบันที่พบมากในการแสดงโขน คือ ความไม่เข้าใจเกี่ยวกับศิลปะการแสดงโขนที่มีแบบแผนชัดเจน รวมทั้งการกำหนดระยะเวลาการแสดงจากผู้ว่าจ้าง ดังนั้น ผู้เขียนบทจึงมีความสำคัญมากในการที่จะต้องรักษาจารีตและองค์ประกอบหลักในการแสดงที่สำคัญหรือชิ้นเชิงของโขนให้คงอยู่ เช่น เพลงหน้าพาทย์ การพากย์ เຈรจา การตรวจพลยก

๓.๗ การจัดทำมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับโขนมีความจำเป็นมากทั้งมาตรฐานด้านครูผู้สอน มาตรฐานด้านดนตรีและการแสดง และมาตรฐานของช่างทำหัวโขน

๓.๘ ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลช่างทำหัวโขน ประกอบด้วยภาพผลงาน และราคาที่ช่างจะเป็นผู้กำหนด เพื่อเป็นช่องทางในการจำหน่ายรวมทั้งการบริการหลังการขายให้แก่ผู้ที่สนใจทั้งในและต่างประเทศ

๓.๙ ควรจัดให้มีสมาคมหรือสมาพันธ์โขนแห่งประเทศไทยขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานเกี่ยวกับโขนในประเทศขับเคลื่อนอย่างมีระบบและมีพลัง

๓.๑๐ ควรมีกองทุนเพื่อสนับสนุนโขนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

ประเด็นที่ ๔ การสร้างการมีส่วนร่วมในการบรรลุเป้าหมายของการขึ้นทะเบียนโขน

๔.๑ ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโขนทุกแขนงมีความภาคภูมิใจ และตระหนักว่าโขนมีคุณค่าจึงได้รับการยอมรับในระดับโลก

๔.๒ ปัจจุบันโขนสามารถเข้าถึงคนได้ทุกระดับ ผู้สนใจสามารถเรียนรู้ ฝึกทักษะจากช่องทางต่างๆที่มีเป็นจำนวนมาก หรือสามารถมีส่วนร่วมในฐานะผู้ชมได้

๔.๓ รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณและบริหารจัดการให้มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและเพิ่มมากขึ้น

๔.๔ นานาชาติร่วมชื่นชมและรับรู้ถึงความสำคัญของโขน

ประเด็นที่ ๕ ความพยายามในการส่งเสริมและการเสริมสร้างโขน

๕.๑ สร้างความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของโขน โดยเฉพาะการปลูกฝังให้มีการเรียนการสอนโขนในสถาบันการศึกษาทุกระดับ

๕.๒ สร้างความรู้ความเข้าใจว่า โขน ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะการแสดงเท่านั้น แต่องค์ประกอบของโขนทั้งหมดคือวัฒนธรรม

๕.๓ จัดงานมหกรรมโขนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอทุกปีเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทักษะและฝีมือ รวมทั้งเป็นการขยายเครือข่ายโขนออกไปในทุกวงการ

๕.๔ จัดให้มีการฝึกอบรมสำหรับผู้สนใจทั้งด้านการเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การแต่งหน้า การทำหัวโขน จนถึงขั้นที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ อันจะเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโขนมากขึ้นทั้งในเชิงอนุรักษ์ การพัฒนา สร้างสรรค์ และธุรกิจ

๕.๕ จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโขนทุกช่องทาง การนำเสนอโขน online, Facebook, Instagram การ Live สดต่าง ๆ เป็นต้น รวมทั้งหาทางให้มีช่องรายการวัฒนธรรมเป็นการเฉพาะ นอกจากนี้สื่อมวลชนควรมีการเสนอข่าวการแสดงโขน และการแสดงทางวัฒนธรรมอื่นๆตัวอย่างสม่ำเสมอ

๕.๖ จัดทำและรวบรวมองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับโขนจัดเก็บไว้ในคลังข้อมูลและสามารถให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นที่ ๖ การมีส่วนร่วมของชุมชน

๖.๑ มีการรวมตัวของกลุ่มคนที่สนใจ เพื่อจัดตั้งคณะโขนสมัครเล่นขึ้นในพื้นที่ต่างๆทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานศึกษา

๖.๒ ภาคเอกชน เช่น ศาลาเฉลิมกรุงยังคงมีการจัดแสดงอย่างต่อเนื่อง

๖.๓ ควรให้บุคคล หน่วยงานภาครัฐ/เอกชนที่เกี่ยวข้องกับโขน ทั้งที่เป็นผู้รับสืบทอดและผู้ปฏิบัติได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดมาตรการในการส่งเสริมและรักษาโขน

ประเด็นที่ ๗ สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019

(COVID-19) กับผลกระทบ

๗.๑ ด้านการเรียนการสอน โดยทั่วไปยังคงมีผู้สนใจสมัครเข้าเรียนอย่างต่อเนื่อง แต่สถาบันการศึกษาบางแห่งผู้เรียนลดลง เนื่องจากมีการเลื่อนการเปิดภาคเรียน มีการปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนการสอนเพื่อให้เป็นไปตามมาตรการควบคุมโรค เช่น การเรียนการสอนผ่านโปรแกรมซูม ผ่านคลิป เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลในแง่คุณภาพของผู้เรียน เพราะการเรียนโขนจำเป็นต้องสอนอย่างใกล้ชิดจึงจะเกิดทักษะที่ถูกต้อง

๗.๒ ด้านการแสดง ในระยะแรกของการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา การแสดงทั้งหมดถูกยกเลิก หลังจากสถานการณ์ดีขึ้นมีเปิดการแสดงได้ แต่ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของรัฐบาล การแสดงแต่ละครั้งจึงมีผู้ดูจำนวนน้อย บางแห่ง เช่น สำนักการสังคีต กรมศิลปากร จึงจัดรายการแสดง online เพื่อจะได้มีช่องทางในการสื่อสารกับผู้ชมได้

๗.๓ ด้านช่างทำหัวโขน การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนาส่งผลกระทบต่อการทำงานอย่างรุนแรงมาก ตามปกติ บ้านที่ทำหัวโขนจะมักท่องเที่ยวไปเสมอ เมื่อนักท่องเที่ยวไม่สามารถเดินทางได้ จึงทำรายได้จากการจำหน่ายหัวโขนลดลง จึงต้องมีการปรับตัวในการทำช่องทางจำหน่ายทางอื่น

๒.การปลูกฝังความตระหนักรู้ในคุณค่าของโขนไปสู่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและ เยาวชน “นิทรรศการหัวโขนชั้นครู”

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับการส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกันจัดนิทรรศการ “หัวโขนชั้นครู” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความตระหนักรู้และให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับหัวโขนแก่ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน กำหนดจัดระหว่างวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน – ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๓ ณ ชั้น ๔ หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เขตพระนคร กรุงเทพฯ มีพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ โดยนายอิทธิพล คุณปลื้ม รัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม เป็นประธานพิธีเปิด นายชาย นครชัย อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กล่าวรายงาน และมี Mr. Shigeru Aoyagi, Director UNESCO Bangkok เข้าร่วมเป็นเกียรติในพิธีเปิดด้วย

นิทรรศการหัวโขนชั้นครู เป็นนิทรรศการที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศีรษะโขนหรือหัวโขน ซึ่งถือเป็นงานประณีตศิลป์ที่มีแบบแผนและความประณีตในทักษะเชิงช่าง โดยการจัดนิทรรศการครั้งนี้ได้รับความร่วมมือทางวิชาการและครูช่าง ศิลปินเจ้าของหัวโขน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พิพิธภัณฑ์ผ้าในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) ภาควิชาศิลปะประจำชาติ วิทยาลัยเพาะช่าง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ จำกัด และ UNESCO Bangkok (UNESCO Bangkok Asian and Pacific Regional Bureau for Education)

การจัดนิทรรศการครั้งนี้ มีจำนวนหัวโขนทั้งสิ้น ๙๓ หัว เป็นหัวโขนที่มีความเก่าแก่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา อันเป็นผลงานด้านงานช่างฝีมือดั้งเดิม โดยเฉพาะงานช่าง ๑๐ หมู่ เพราะใช้วัสดุและวิธีการแบบโบราณ สามารถแสดงถึงพัฒนาการวิธีการทำหัวโขนได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างหัวโขนที่มีผู้ครอบครองและ ให้ความอนุเคราะห์นำมาจัดแสดง เช่น หัวโขนพระฤๅษี หรือพ่อแก่ พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ หนุมาน พลทหาร วานร และตัวประกอบสำคัญในเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้ยังมีศิระะที่ใช้ในการแสดงละครเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ศิระะเงาะ ตัวละครสำคัญในเรื่องสังข์ทอง ซึ่งช่างโบราณยอมรับว่าเป็นศิระะที่ทำยาก ศิระะพระอินทร์ ศิระะพระพิฆเนศ หัวโขนที่เป็นผลงานของช่างหัวโขนชั้นครูที่มีชื่อเสียง คือ ครูชิต แก้วดวงใหญ่ หัวโขนที่ตกทอดจากคณะละครต่าง ๆ เช่น คณะละครยาหมั้น หรือ มลลิก คงประภัสร์ หัวโขนยักษ์ของคณะละครยายพิน จังหวัดอ่างทอง ซึ่งใช้แสดงในเรื่องพระอภัยมณี และเรียกศิระะยักษ์กุมารนี้ว่า “พิสันสมุทร” ซึ่งจะเห็นได้ว่านอกจากเป็นการศึกษาความงามเชิงช่างฝีมือดั้งเดิมของไทยแล้ว ยังบ่งบอกถึงพัฒนาการของงานหัวโขนตามยุคสมัยได้อย่างลึกซึ้งในมิติทางวัฒนธรรมด้วย

นอกจากนิทรรศการแล้วภายในงานยังมีการ
เสวนาความรู้เกี่ยวกับหัวโขน ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๓
โดยครูประเมษฐ์ บุญยะชัย และครูวรวิทย์ หิรัญมาศ
ดำเนินการเสวนาโดย ผศ.ดร.อนุชา ทิรคานน์ และการสาธิตการสร้าง
หัวโขน โดยแผนกวิชาช่างหัวโขน โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย)

ชื่อหนังสือ	แนวทางการส่งเสริมและรักษา “โขน” รายการตัวแทนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของมนุษยชาติ
จัดทำโดย	สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะทำงาน	ผศ.ดร.อนุชา ทิรคานนท์ ดร.สุนันทา มิตรงาม ดร.อรรณพ วรวานิซ ไศรยา สุรัญญาพฤติ ธนสาร จูจันทร์ ศิวพล โกศลสิริเศรษฐ์ จรัญ แจ่มใส
พิมพ์ครั้งที่	1
จำนวนที่พิมพ์	200 เล่ม
ปีที่พิมพ์	2564
สนับสนุนโดย	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

